

**BIJLAGE W.** Het voorwoord in het recente boek: “Begijnhoven Eeuwenoud Eigentijds”, pp. 6-8, Prof. dr. Marc Vervenne

---

# BEGIJNHOVEN

## EEUWENOUDE – EIGENTIJD

### VOORWOORD

Op 2 december 1998 schreef Unesco dertien Vlaamse begijnhoven op de lijst van het 'Werelderfgoed' in. Het gaat om de begijnhoven van Brugge, Dendermonde, Diest, Gent (O.L. Vrouw ter Hoven), Hoogstraten, Kortrijk, Leuven (Groot Begijnhof), Lier, Mechelen (Groot Begijnhof), Sint-Amandsberg, Sint-Truiden, Tongeren en Turnhout. Naast de begijnhoven die Unesco als werelderfgoed erkent, zijn er nog veertien andere (beschermde) Vlaamse begijnhoven, of resten daarvan: Aalst, Aarschot, Anderlecht, Borgloon, Antwerpen, Diksmuide, Gent (St. Elisabeth), Hasselt, Herentals, Leuven (Klein Begijnhof), Mechelen (Klein Begijnhof), Oudenaarde, Overijse en Tienen. Van het uitgestrekt Brusselse begijnhof, dat in zijn bloeitijd tot 1200 leden telde, blijven alleen nog de Begijnhofkerk in Italiaans-Vlaamse barok en enkele geïsoleerde huisjes in de omgeving over. Andere gedateerde begijnhoven waren te vinden in Geraardsbergen, Ieper en Zoutleeuw. In het huidige Frans-Vlaanderen waren ook talrijke begijnhoven, die echter alle verdwenen zijn. In de 13<sup>e</sup> eeuw zijn daar onder meer de begijnhoven van Douai, Rijsel en Valenciennes opgericht. In Nederland blijven nog twee begijnhoven over: Amsterdam en Breda. Van de ooit talrijke Nederlandse begijnhoven zijn er resten te vinden in Delft, Haarlem en Leiden.

Is de zogenaamde 'begijnenbeweging' een breed Europees verschijnsel, de begijnhoven daarentegen beperken zich tot de Nederlanden ("de lage landen bij de zee"), in historisch opzicht de Bourgondische Nederlanden en de Franse Nederlanden. Dat heeft ongetwijfeld te maken met een geprivilegieerde kerkelijke erkenning, waar ik het verder nog over zal hebben. De van oorsprong eerder 'losse' begijnenbeweging gaat zich in de Nederlanden geleidelijk aan structureren en organiseren binnen welomschreven woongemeenschappen. Dat is haar redding, maar tegelijk haar teloorgang als 'zachte protestbeweging', zoals ik die graag benoem. Het begijnenleven als zodanig is aan het begin van de 21<sup>e</sup> eeuw volledig opgehouden te bestaan. Daarentegen zijn de meeste Vlaamse begijnhoven – en zeker deze die Unesco heeft erkend – oorden van rust en vrede gebleven, met een mengeling van gemeenschaps- en privéleven. Die begijnhoven zijn plaatsen met een rijk verleden, een dynamisch heden en een hoopvolle toekomst. Het zijn precies deze dimensies die aan de orde komen in het hier voorliggende boek, dat deel uitmaakt van een breder project, dat een reizende tentoonstelling, een boek en een weblocatie over de *hedendaagse cultuur in de begijnhoven* omvat. Stefaan Kerkhof, Maria Lammerant, Mieke Felix, Alexander Kerkhof en Regina De Martelaere verdienen alle lof voor dit initiatief, dat zij met grote overtuiging, inzicht en engagement hebben genomen om naar aanleiding van twintig jaar Unesco-erkenning stil te staan bij de oorsprong van de begijnenbeweging en de begijnhoven, maar dan vanuit het perspectief van hun gevarieerde doorwerking in onze huidige samenleving.

Begijnhoven en begijnen hebben al veel inkt doen vloeien. Zoals gezegd, is het ontstaan van de begijnhoven een uitvloeisel van begijnenbeweging, die in de 12<sup>e</sup> en 13<sup>e</sup> eeuw tot ontwikkeling is gekomen in West- en Midden-Europa in de context van de religieuze stromingen die tot vaak ongeordende massabewegingen uitgroeiden. De feitelijke oorsprong van de begijnenbeweging blijft echter zeer vaag, zodat de laatste vragen over de begijnen en de begijnhoven nog lang niet zijn opgelost. Zeer algemeen kunnen we stellen dat een van de opvallendste kenmerken van de begijnenbeweging is "dat ze niet, zoals de meeste kloosterorden, op een wel bepaald moment door een wel bepaald iemand gesticht is geweest. Zij is geleidelijk en ongeveer gelijktijdig gegroeid uit het elkaar vinden van individuele, religieus voelende vrouwen die, elk op hun manier, hun godsdienst

beleefden, zonder eigenlijke regel en aanvankelijk ook zonder veralgemeende geloften.” (Fabri/Cockx, 17).

Een belangrijke spirituele ‘ideologe’ van de begijnenbeweging was ongetwijfeld de 13<sup>e</sup>-eeuwse dichteres en mystica Hadewijch van Brabant. Wellicht heeft ze zich nooit aangesloten bij een begijnengemeenschap, maar het is duidelijk dat haar geschriften de beweging sterk hebben geïnspireerd (Simons, *passim*). Wat mij daarin treft, is haar grote zelfstandigheid als vrouw in een mannelijke wereld, waarin dit niet vanzelfsprekend was. Ontvoogding van de vrouw – en bij uitbreiding van al wie ‘afwijkt’ van het ‘mannelijke’ – is een essentieel kenmerk van de begijnenbeweging, zeker tot in de 17 eeuw (Simons, 143). In haar lopende onderzoeksproject onderstreept Debby Van Linden dat de beeldvorming over de begijnen tot voor kort vernauwd was tot een meestal infantiliserende en ‘versuikerde’ benadering. Zij stelt dat archiefonderzoek en een kritische benadering van het “androcentrische” denken een wereld van gewiekste persoonlijkheden toont, “die hun eigen norm ontplooiden en hieraan vrijmoedig trouw bleven” (Van Linden, blog).

Zoals de beweging is ook de herkomst en betekenis van de naam ‘begijn’ onzeker. Een hypothese is dat we die naam in verband zouden kunnen brengen met de beigeachtige (oud-Franse *bege*) kleur van de kledij die de eerste begijnen droegen. Het was immers gebruikelijk in de Middeleeuwen om religieuze mannen en vrouwen te onderscheiden naar de kleur of naar een of ander uiterlijk kenmerk van hun habijt (Mens, 420). Een andere, recentere, hypothese leidt ‘begijn’ af van het oud-Franse woord *béguer*, ‘stamelen’, ‘mummelen’ (Simons, 122). Tot een eind in de 13<sup>e</sup> eeuw had de naam ‘begijn’ (*begus*, later *beginus*) een negatieve bijklank doordat ze in verband stond met onconventionele bewegingen en in het bijzonder met een beweging van ‘religieuze vrouwen’ rond een zekere Lambertus *li Beges* (‘de stotteraar’), een Luikse volksredenaar in de 12<sup>e</sup> eeuw (Mens, 156, 418; Simons, 24-34). Dat was niet ongevoel, want de begijnenbeweging is ontstaan in het zog van een hoop alternatieve stromingen die de officiële kerk als ketters beschouwde. De begijnen waren ook erg apart: ze legden niet dezelfde geloften af als kloosterzusters en ze leefden niet volgens de regel van een ordestichter. Het duurde dan ook tot het midden van de 13<sup>e</sup> eeuw eer de begijnenbeweging een formeel statuut kreeg, wat meteen een manier was om haar institutioneel in te lijven. Echter, nog geen eeuw later, in 1311, wordt de ongeordende beweging toch als ‘ketters’ veroordeeld. Met de steun van lokale bisschoppen maakten opeenvolgende pausen evenwel een uitzondering voor de begijnen in de Nederlanden, waar “andere begijnen bestaan, die hoewel ze ‘beghinae’ genoemd worden, niettemin een onberispelijk leven leiden, geen ketterijen aankleven” (Olyslager, 14). Dat verklaart waarom de begijnenbeweging zich hier verder ontwikkeld heeft in haar zuiverste vorm.

Sinds hun erkenning door Unesco vormen de Vlaamse begijnhoven in ons land een trekpleister voor toeristen van over de hele wereld. Ze dienen geregeld ook als decor voor historische films en theater, of voor romantische huwelijksfoto’s. Echter, het belang en de betekenis van de begijnhoven overstijgen die anekdotische context. Dat werelderfgoed is geen ‘open museum’ voor toeristen en andere bezoekers. In de eerste plaats zijn de begijnhoven sinds hun oprichting in de voorbije eeuwen *woonhoven*, waar mensen in wisselende tijden en omstandigheden met elkaar gemeenschap vormen. Vanuit monumentaal en architecturaal oogpunt zijn de meeste door Unesco erkende begijnhoven schoolvoorbeelden van hoe historisch woonerven respectvol kunnen worden omgevormd tot een functionele woon- en leefruimte voor nieuwe gemeenschappen van bewoners. In dat opzicht zijn de begijnhoven een soort van ‘laboratoria’ voor het conserveren en restaureren van kostbaar historisch erfgoed, met integratie van nieuwe urbanistische concepten en ideeën (Van Aerscht/Heirman, 218).

Het boek *Begijnhoven: Eeuwenoud – Eigentijds* graaft breder en dieper dan de materialiteit van de dertien Vlaamse begijnhoven die Unesco in 1998 op de werelderfgoedlijst heeft ingeschreven. Het is geen nostalgische beschrijving van die knusse woonplekken, maar veeleer een reflexieve zoektocht naar de dynamiek van het verschijnsel ‘begijnen en

begijnhoven' in de Lage Landen, van zijn oorsprong tot de doorwerking vandaag, ook op plaatsen waar de materiële structuur van het vroegere begijnhof grotendeels verdwenen is (bijv. Brussel). Het originele van dit boek is dat het peilt naar de 'ziel' van het fenomeen 'begijn' en 'begijnhof'. Die benadering spoort met de filosofie die Unesco hanteert in haar keuzes om bepaalde vormen van erfgoed te registreren in haar lijsten van mondiale waarde, en daarmee die elementen een rol te laten spelen in de basisopdracht van Unesco: vrede, dialoog, respect laten kiemen "in de hoofden en geesten van de mensen". Het gaat bijgevolg niet om het louter koesteren van wat oud en waardevol is. Integendeel, de erkenning richt zich op *borging*, dat wil zeggen op bestendiging van wat los van tijd en omgeving van waarde is en zich in nieuwe hedendaagse vormen verder ontwikkelt. In die zin hanteert het voorliggende boek verschillende invalshoeken.

Naast een beknopte beschrijving van de diversiteit van de gemeenschappen en het beheer van de Vlaamse begijnhoven, bevat het boek een reeks toegankelijke artikels over de herkomst van de begijnhoven en de daarmee verbonden beweging. De invalshoek is geschiedkundig, maar met een uitgesproken aandacht voor de actualiteit. De hoofdbrok van het boek zijn een aantal erg betrokken interviews met onder meer erfgoedexperts, begijnhofbewoners, bezielers van begijnhofgemeenschappen, architecten en kunstenaars. Uit dat alles komt naar voren dat de begijnhoven méér zijn dan materiële resten van een rijk verleden. Ze bergen in zich een immateriële traditie en cultuur, die zich laten transformeren tot nieuwe wijzen van samenleven en van 'spiritualiteit', die ruimer gaat dan de religieuze beleving. Die stilteplekken zijn vormen van zacht verzet tegen de gejaagde en lawaaijige wereld waarin we leven; oorden met tijd en ruimte voor ontmoeting en gesprek; plaatsen waar sociaal en politiek engagement zich voltrekt. Kortom: eeuwenoud – eigentijds.

Prof. dr. Marc Vervenne  
Ere-Rector KU Leuven  
President Groot Begijnhof Leuven  
Voorzitter Vlaamse Unesco Commissie van België

#### Bronnen:

Leo Fabri, Evert Cockx, *Het Groot-Begijnhof van Leuven: een eigenzinnig verhaal van een eigenzinnige beweging* (Tielt, Lannoo, 1994).

Alcantara Mens, *Oorsprong en betekenis van de Nederlandse Begijnen- en Begarden-beweging. Vergelijkende studie: XII-XIII eeuw* (Antwerpen, Standaard-Boekhandel, 1947).

W.A. Olyslager, *Het Groot Begijnhof van Leuven* (Leuven, 1978).

Walter Simons, *Cities of Ladies. Beguine Communities in the Medieval Low Countries, 1200-1565* (The Middle Ages Series, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2001).

Suzanne Van Aerschot, Michiel Heirman, *Vlaamse Begijnhoven: Werelderfgoed* (Leuven, Davidsfonds, 2001).

Debby Van Linden, *Wijze vrouwen – Een Begijnhovenqueeste* (onderzoeksproject; zie <https://wijzevrouwenboek.wordpress.com/>) (boek in voorbereiding).